

DOVEZI ALE CONTINUEI LOCUIRI A ZONEI CETĂȚII DEVA, ÎN EPOCA DACICĂ ȘI ROMANĂ

OCTAVIAN FLOCA

În firul neîntrerupt de existență a poporului român pe meleagurile de astăzi ale României, de la originea sa și pînă la prezentul luminos al zilelor pe care le trăim, un loc de frunte ocupă și răspunsul la întrebările : cînd, unde și cum s-a format poporul român, care a fost vatra sa ancestrală de întotdeauna, care este substratul etnic al zămislirii sale ?

Răspunsul la această ultimă întrebare își are rădăcinile adînc înfipite în prezența pe aceste locuri a culturii materiale a celor două elemente etnice de bază — dacii și romanii — care prin simbioza lor ne fac intrarea, ca popor de sine stătător, în istoria lumii.

Dacă vestigiile celor două civilizații, dacică și romană, sînt sesizate și cunoscute pe întregul teritoriu al patriei, cu totul intuitiv se oglindesc ele pe pămîntul binecuvîntat al Hunedoarei.

În cadrul geografic general al acestui ținut, un loc aparte îl ocupă împrejurimile actualului municipiu al Devei, cu punctul său arheologic atît de caracteristic : înălțimea dealului cetății.

Dealul cetății Deva se prezintă din punct de vedere geografic ca un reduct natural, cu vederi la mare depărtare, puternic fortificat de la natură și greu de cucerit. Situat în mînoasa vale a Mureșului de mijloc, cu posibilități de hrană îmbelșugată, șesul de la poalele înălțimii oferind condiții prielnice pentru cultivarea cerealelor, marcel rîu pentru pescuit, iar dealurile, ultimele ramificații ale munților Poiana Ruscăi, ce coboară domol înspre Mureș (masiv de care ține, de altfel, însăși înălțimea dealului cetății), cu terasele, poienile și pădurile lor, oferă un teritoriu potrivit pentru creșterea vitelor, pomicultură și vînat.

Aceste condiții geografice și economice deosebit de prielnice pentru cîștigarea hranei, condiții la care se adaugă, desigur, și cele climatice, au făcut, cum pe drept s-a relevat în expunerea precedentă, ca teritoriul cetății Deva să apară ca un centru polarizator al societății umane încă din primele epoci ale existenței sale.

Ne-au fost evidențiate aici diferitele culturi ale comunei primitive, sesizate, pînă în prezent, în acest loc, de la a doua epocă a pietrei și pînă în cea a fierului. De fapt, epoca fierului, cu cele două faze ale sale, **Hallstatt** și **La Tène**, își are originile pe la începutul primului mileniu înaintea erei noastre și durează pînă prin secolul I al erei noastre.

Prezența societății dacice pe dealul cetății — una din temele comunicării pe care o prezint — cuprinde faza finală a acestei epoci, numită adesea, intuitiv, **Latèneul dacic**.

Înainte de a releva dovezile materiale arheologice, care certifică prezența străbunilor noștri daci pe teritoriul Devei, considerăm a sublinia că dealul cetății (obiectivul care ne interesează de astă dată), cu cadrul său geografic atît de caracteristic așezărilor dacice fortificate de tip Costești, Piatra Roșie, Blidaru, Bănița etc., apare, împreună cu împrejurimile sale, ca un teritoriu de intensă locuire în acele vremuri îndepărtate.

Descoperirile fortuite, efectuate în cursul timpului în acest loc, au dat la iveală un convingător material, în primul rînd ceramică, specific în general epocii a doua a fierului, cît și ceramică de tradiție dacică locală, documente arheologice care fac dovada peremptorie, prin însăși materialitatea lor, a prezenței societății dace în răstimpul secolului I î.e.n. și pînă în secolul I e.n.

În ceramica de factură dacică, principalul material arheologic ce ne stă la dispoziție, descoperită pe terasele dealului, întîlnim, din punct de vedere al exe-

cuție tehnice, vase lucrate cu mîna, fără roata olarului, ca și altele obținute cu întrebuițarea roții pentru olărit. În general, tehnica vaselor negre de tradiție dacică locală, lucrate cu mîna (de altfel contemporană cu cele efectuate la roată), este primitivă, purtînd profile simple și relativ sărace în ornamentație. Cînd există această ornamentație, ea e formată dintr-un decor în relief sau altul incizat. Cel în relief constă din proeminențe, mai mari sau mai mici, regulate sau mai puțin regulate, aplicate de obicei deasupra liniei de mijloc a vasului, proeminențe cu suprafața simplu modelată sau, uneori, cu una ori mai multe adîncituri sau creștături de efect ornamental. Caracteristic este la acest tip de ceramică și briușoarele alveolare, obținute prin apăsare în pasta moale, care fac legătura între diferitele proeminențe, sau înconjoară de sine stătător vasul de jur-împrejur.

Observăm că butoanele mai mari, pe lîngă destinația lor decorativă, mai puteau avea și un rost utilitar, servind ca toarte pentru apucat.

În ce privește decorul incizat, acesta constă din incizii adînci, efectuate cu un instrument ascuțit, alternînd și umplînd, de regulă, spațiul dintre butoanele ornamentale.

E de reținut că ceramica dacică lucrată fără roata olarului, menționată mai sus, își are analogii de identitate și în alte puncte dacice apropiate dealului cetății, ca, bunăoară, vechiul cimitir al „ciangăilor“, Cozia, Deva, str. Petru Maior, unde s-a descoperit chiar un cuptor de ars vase etc., înșirînd doar cîteva și lăsînd la o parte atîtea și atîtea așezări ale străbunilor daci, care împinzesc întregul teritoriu hunedorean și al țării noastre în general. Dezvoltarea acestei ceramici, răspîndirea ei mare, factura ei tradițională etc., indică puternice caracteristici indigene, fapt care nu este nici decum de neglijat.

În complexitatea ceramicii dacice provenită de pe dealul cetății, o mențiune specială reclamă chiupurile, rezervoare mari de cereale sau pentru lichide, adevărate hambare, identificate printr-o serie de fragmente caracteristice acestui gen de vas utilitar.

Categoria a doua de vase, cele lucrate cu roata olarului, (coexistînd cu primele), de culoare cenușie sau roșie, constă din fragmente de căni, străchini, castroane, vase cu picior etc., unele din ele purtînd ca decor ornamentul în valuri, care înconjoară vasul de jur-împrejur, sau profilatura secundată în partea de sus și de jos cu un ornament în zig-zag.

Pe lîngă produsele ceramice ale meșterilor olari, au fost descoperite, în acest atît de important obiectiv arheologic, și unele obiecte din fier (balamale, foarfeci, piroane ș.a.), ieșite din mîna ingenioșilor meșteri făurari daci, iar pe una din terasele dealului au fost sesizate urmele unei locuințe din chirpici și lemn, cu vatra de călcare din lut bătut.

Este de la sine înțeles că așezarea dacică de pe dealul cetății Deva a fost, în primul rînd, o așezare fortificată de semnalizare și apărare. Din construcția fortificației propriu-zise de pe culmea dealului, în prezent nu se mai vede nimic. Zidurile acesteia au fost distruse în cursul timpului și, mai ales, cu prilejul construirii cetății medievale, în zidurile căreia au fost încastrate unele blocuri de piatră, refoșosite, avînd săpat în ele scobiturile în formă de „coadă de rîndunică“, elemente atît de caracteristice zidurilor de fortificație dacice.

Supunînd unei analize mai atente urmele dacice de pe dealul cetății, împreună cu ale celorlalte, nu mai puțin de zece obiective, cu descoperiri de vestigii dacice, sesizate pînă în prezent pe raza municipiului Deva, vom observa că unele din aceste importante materiale atestă apartenența lor populației dacice din perioada ei de independență, de dinaintea stăpînirii romane, altele epocii de stăpînire romană în Dacia.

Aruncînd o fugitivă privire retrospectivă asupra caracterului social-economic și de organizare a acestor îndepărtate vremuri ale epocii a doua a fierului, asupra Latênului dacic, remarcăm că exploatarea, prelucrarea și mai ales răspîndirea generală a acestui metal, dă un mare impuls dezvoltării forțelor de producție, a relațiilor de producție. E de evidențiat, chiar dacă unele aspecte, privind acești factori, depășesc în adîncime caracteristicile vieții sociale și economice ale societății dacice din punctul arheologic aici în discuție, că, datorită plugului de fier, agricultura devine tot mai intensivă, iar mulțumită securii de fier (în urma defrișării de păduri) mai extensivă.

Din punct de vedere al categoriilor sociale, alături de țărani și de păstori, legați de îndeletnicirile tradiționale, apar meșteșugarii (olari, dulgheri, fierari etc.), activitatea cărora, în perioada aceasta, fiind deosebit de reprezentativă.

În aceste condiții, produsele agricole și cele meșteșugărești întrecînd nevoile

proprii de consum, iau caracterul de marfă de schimb, ceea ce duce la apariția unei noi categorii sociale, care nu se ocupă cu producția direct, ci cu plasarea produselor, aceea a negustorilor, iar ca instrument de schimb apare moneda, dăci fiind primul popor de pe teritoriul patriei noastre care bate monedă, după cum, la fel, cunoaște și întrebuințează scrisul, bineînțeles fără a ne gândi la un fenomen de masă.

Un alt aspect important, legat de aceste vremuri îndepărtate, este acela al micșorării treptate a proprietății comune asupra mijloacelor de producție în pofida proprietății particulare asupra bunurilor materiale.

Toate aceste fenomene apărute în timp — diviziunea socială a muncii, extinderea proprietății particulare, creșterea plusprodusului, apariția negustorilor etc. — diferențiază societatea în bogați și săraci, în oameni liberi și sclavi, cu un cuvânt, în clase antagoniste. În vârful piramidei acestei societăți se află aristocrația, în frunte cu un „rege“ și tagma preoțească, acaparînd puterea politică și economică.

Din punct de vedere al așezărilor umane e de reținut: pe măsura creșterii populației, pe măsura evoluției sociale, economice și politice se diferențiază și se înmulțesc și așezările omenești, unele din ele, asemenea celei de la Deva, adevărate fortărețe ingenios întărite prin lucrări artificiale sau prin natura terenului.

Părăsind perioada de stăpînire dăciică de pe dealul cetății Deva și a împrejurimilor sale, relevăm: pare că nici una din civilizațiile trecutului nu a fost atît de darnică în transmiterea, peste timpurile milenare scurse, a unei moșteniri materiale mai bogate și mai semnificative ca cea romană. Fiecare colț al pămîntului hunedorean, începînd cu grandioasa capitală **Ulpia Traiana Sarmizegetusa**, **Germisara** (Cigmău), **Aquae** (Călan), **Micia** (Vețel) și sfîrșind cu acele tîrguri și sate din Valea Streiului, din regiunea auriferă a Munților Apuseni, sau din mănoasa valea a Mureșului — fără a minimaliza teritoriul de azi al orașului Deva, cu punctul său arheologic central, dealul cetății — fiecare palmă de pămînt a păstrat în ascunzișurile sale o frîntură din munca și truda societății umane pe care aproape două mii de ani au îndepărtat-o de zilele de azi.

Obișnuit cînd se vorbește de mărturiile rămase de la romani, se au în vedere așezările mari urbane, mai ușor de sesizat, de tipul celor menționate mai sus. E de subliniat însă că alături de aceste localități cu rang de **pagus**, **municipium** sau **colonia**, o rețea intensă de așezări mai mici, rurale, sau gospodării izolate, împînzesc întregul teritoriu, strîns prînse în rețeaua de comunicații a provinciei. Un exemplu bun de existență economică, socială și de apărare ni-l oferă și teritoriul actualului municipiu al Devei, cu specială privire dealul cetății.

În timpul stăpînirii romane, pe această înălțime caracteristică se ridică o mică fortăreață — **castellum** — un post de semnalizare și control. El era reclamat atît de asigurarea drumului de uscat și de apă de pe Valea Mureșului, cît și de cerințele de observare și de semnalizare, solicitate de împrejurimile locuite și, în special, de cerințele de informare a învecinatăului castru de la **Micia**. Un rol excepțional, poate principal, a avut acest post întărit, fără îndoială, și în paza și observarea teritoriului aurifer de pe versantul de sud al Munților Apuseni. Spiritul practic și întreprinzător roman nu a putut să lase neîntrebuințată, în acest scop, o înălțime ca cea a dealului cetății, cu vederile largi ce se deschid de aici asupra învecinatăului ținut aurifer de la Băița-Certej, cunoscut și exploatat și de romani.

Din construcția propriu-zisă a acestei fortificații romane, în prezent nu se mai vede nimic, în urma suprapunerii cetății medievale. Mărturii ale existenței ei, sigure, de odinioară, ne-au fost transmise însă îmbelșugate și convingătoare materiale arheologice: resturi de dărîmături, materiale de construcții (țigle, cărămizi), obiecte ceramice și metalice, monede și altele. Una din țiglele aflate ne amintește și corpul de trupă care a făcut, într-o anumită perioadă, garnizoană în această fortificație.

Desigur că ar fi o eroare să despărțim sau să tratăm izolat fortificația de pe dealul cetății de cele aproximativ douăzeci de puncte arheologice cu antichități romane, învecinate cetății, ca cele de pe teritoriul imobilului Grupului școlar de construcții de la poalele dealului, curtea Comitetului județean de partid, strada Aurel Vlaicu, cartierul Gojdu, cimitirul vechi al „Ciangailor“ etc., amintînd cu acest prilej doar cîteva din seria acestora.

Cu siguranță că faptul pune de la sine logică întrebare: ce concluzii se desprind dintr-o atare situație?

Toate aceste obiective și mărturii arheologice, concentrate pe un spațiu relativ strîmt și al cărui număr crește mereu, sînt suficiente dovezi pentru a confirma existența, în zona municipiului Deva, a unei așezări romane de tip rural. Numărul important al vestigiilor arheologice de pe teritoriul Devei, concentrate pe o suprafață geografică restrînsă, depășește cadrul obișnuit al unor construcții izolate cu caracter agricol sau de altă semnificație, economică sau militară. Harta arheologică **dacică și romană** a acestor descoperiri ne sugerează prezența, pe teritoriul de azi al Devei, a unei așezări dacice, apoi romane, organizate în sensul unei localități propriu-zise. În tot cazul, din harta care marchează obiectivele cu descoperiri arheologice și, mai ales, din conținutul acestora, se desprinde constatarea că începînd cu orînduirea comunei primitive și trecînd prin perioada de stăpînire dacică și romană pe dealul cetății Deva și pe împrejurimile sale — asemenea întregului ținut hunedorean și al țării — s-a dezvoltat neîntrerupt viața și activitatea omenească.

Ce atestă această existență ?

Pentru istoria pămîntului județului Hunedoara, pentru istoria poporului român în general, ea certifică nu simpla prezență a unor culturi îndepărtate, ci a trecutului de două ori milenar al unor civilizații, cea dacică și romană, în care își are înfipte adînc rădăcinile poporul român. Ele sînt documente și elemente de bază în mărturisirea, fără tăgadă — pentru meleagurile hunedorene, ca și pentru întregul cuprins al țării noastre — a originii, a formării limbii și poporului român. Iar pentru patriotul contemporan, care se apropie cu dragoste și cu discernămint de marile epoci ale trecutului de muncă, de luptă și de împlinirile atîtor generații ce s-au succedat pe fundalul unei istorii, pe cit de lungi pe atît de frămîntate, semnificația unor asemenea pagini de istorie marchează drumul lung și greu — dar nu rareori plin de patos — prilejuind un popas de reculegere, de o mai bună înțelegere, aprofundată și judicioasă, a prezentului luminos, și, fără îndoială, o mai pregnantă viziune pentru făurirea și intuirea perspectivelor mărețe ale viitorului.

La această succintă expunere asupra succesiunii daco-romane pe înălțimea dealului cetății Deva, fie-mi îngăduit să închei cu remarca poetului :

*„Noi nu sîntem pribegi pe acest pămînt
Nu ne-a zvrîlit vre-un vînt din arse spații
Aici, curați ca iarba izvorînd
Noi ne-am ivit odată cu Carpații“.*

DES PREUVES D'UNE HABITATION CONTINUE DU ROYAUME DE LA CITÉ DE DEVA DANS L'ÉPOQUE DACE ET ROMANE

R é s u m é

Les conditions géographiques, économiques et du climat ont fait, connues le territoire de la côte de la cité de Deva, paraître comme un centre polariseur de la société humaine encore de la deuxième époque de la pierre et jusqu'à l'antiquité dace et romane.

Les découvertes archéologiques effectués pendant les cours du temps ont decouvert un materiel convaincant (surtout céramique, même les objets métalliques et de constructions) spécifiquement de la deuxième époque du fer (La Tène) qui fait l'épreuve péremptoire de la présence dans ce lieu, de la société dace pendant du I — ère siècle avant notre ère et jusqu'au premier siècle notre ère.

Pendant le pouvoir romane on élevait sur cette hauteur caractéristique une petite forteresse — castellum — un point d'appui et du contrôle.

Les vestiges archéologiques concentrés sur une étroite surface, sur la côte de la cité et en généralement, en environs du municipio Deva sont des témoignages pour confirmer l'existence dans la zone de cette ville d'un établissement dace puis romane de type rustique.

Pour l'histoire de la terre du département de Hunedoara, pour l'histoire du peuple roumain en généralement, le fait certifié pas la simple présence de quelques cultures lointaines même du passé de deux fois millénaire de quelques civilisations, cela dace et romane, en quelle a, profondément, pénétré les racines du peuple roumain.